

En septemberdag på Ivarshällorna

HANS R. HÄSTBACKA

Det är den 5 september 2025, en solig och varm dag med dyningar som rullar in mot Ivarshällornas klippiga västanstrand. Sommartid ett fågelrikt utskär i Norrnäs skärgård norr om Märigrund och söder om Långgrund. Österöver ligger Grytskäret, den största av öarna i Närpes skärgård, rikligt bevuxen av grandominerad skog på halva sin areal, med inslag av tallskog på klippiga partier och lövrik

Figur 1, t.v. Mot ett hack i klippan bryts dyningarna sönder i vackra vattenkaskader. Foton: Hans R. Hästbacka

Figur 2. En ensam sädesärla sitter uppflugen på den rödgula förbudsskylten om landstigningsförbud.

blandskog på lägre marker. En naturskog räddad undan kalavverkningar och plantskogar tack vare Strandskyddsprogrammet och Natura 2000. Ett levande bevis på att endast fredad natur undgår människans exploatering.

Nu ligger Ivarshällorna fågeltomt och tyst i havets blånande famn, med klipporna kantade av tätvuxen och frodig grönslick som vajar i takt med sjögången. Där klipporna tar slut stupar klippväggen brant nedåt till tio meters djup. Där nere i djupet finns det gott om strömming som jagas av skönt silverfärgade havsöringar, och periodvis av östersjövikare och gråsäl när sälarna stryker förbi på sina årstidsbundna vandringar i havet.

Jag sitter på en solvarm klippa med utsikt över havet och tar avsked av somma-

ren som varit, och välkomnar samtidigt hösten som nu famnar havet och skärgården. Tre månader sommar som man bekymmerslöst fått leva i för att nu ställas inför höstens allvar, med hotande mörker och lövfällning bortom den norra horisonten.

Så flyger en havsörn in på scenen, mörk och tung i flykten med årsungens mörkbruna skalle och gråmörka näbb med ljus näbbglipa som goda kännetecken. Den sommargamla örnen har vuxit upp någonstans på Grytskäret, i ett nytt bo som jag inte hittat trots flitigt sökande under sommaren. Det gamla boet högt uppe i en vindpinad skärgårdsfura låg på marken tillsammans med den bärande grenen, när jag kollade boplatsen i slutet av maj månad. Grenen hade brustit under midvintern och den mångåriga boplatsen var övergiven. Någonstans inne på den stora ön hade havsörnarna byggt ett nytt bo på vårvintern och fött upp en unge i boet med gott resultat.

Med god tur och envist sökande nästa sommar hittar jag det nya boet och får det inregistrerat i den årliga kartläggningen av havsörnens förekomst och häckningsresultat i Österbotten. Någon överhängande fara för havsörnen finns inte i dagens läge. Beståndet är starkt trots den årliga åderlåtningen av örnar på grund av revirstrider örnarna emellan, fastlandets talrika vindkraftverk som dödar örnar varje år och den eländiga fågelinfluensan som även drabbat havsörnarna. Med generationer av örnar som inte upplevt den förföljande och dödande människan, har örnarna lärt sig att leva i skärgården jämsides med människan och kan i dag häcka på överraskande lättfunna platser.

Hälsningar från tundran

Jag låter mig fångas av dyningarnas rytmiska brus mot Ivarshällornas klippiga strand. En skön havsmusik som stillar sinnet och ger ro åt både kropp och själ. Där naturen får råda är det gott att vara för människan. Just nu fångar ett hack i klippstranden, som köld och vinterisar huggit ut för många år sedan, min odelade uppmärksamhet. Med jämna mellanrum splittras dyningarna mot hacket och sänder kaskader av vatten upp i luften. Vattenkaskader som varierar i utseende för varje dyning. Det är vackert att beskåda och lockande att fånga på bild.

I högra ögonvrån skymtar en liten fågel till. Dyningarnas vattenlek mot hacket i strandklippan får vara för en stund. Vart tog fågeln vägen och vilken art kan det vara? Efter en stunds spanande ser jag, närmare än jag trodde, en småsnäppa på de vattenstänkta klipporna. En ung småsnäppa som plockar i sig små bytesdjur som dyningarna sköljer upp på klippan. En förtrolig fågel född och uppvuxen någonstans i norr, förmodligen någonstans på den sibiriska tundran. I Finland är småsnäppan en

Figur 3. En ung småsnäppa slår till på Ivarshällorna för en stunds proviantering.

ytterst fåtalig häckfågel i nordligaste Lappland och samtidigt vår minsta snäppa jämsides med mosnäppan. Den brunvattrade dräkten och det vitstrimmiga V:et på ryggen skiljer den från den mer gråtonade mosnäppan.

Både småsnäppan och mosnäppan hör till de regelbundna flyttfåglarna längs den österbottniska kusten både vår och höst. För mosnäppans del finns en intressant främmandekontroll gjord på Valsörarna den 16 maj 2024 på en mosnäppa som ringmärktes som unge i Sodankylä den 6 juli 2022. Det är sällsamt att ha den lilla småsnäppan på nära håll, ensam utan artfränders sällskap och skydd. Någon längre stund stannar den inte på Ivarshällorna. Snart svirrar den söderut lågt över havet för att rasta på ett nytt utskär, proviantera för en stund och så fortsätta sin långa höstflyttning till någon övervintringsplats på den europeiska eller afrikanska västkusten.

Jag önskar den lilla snäppan god resa och hoppas att den snart hittar artfränder eller mosnäppor att slå sig samman med. Den är för liten att flytta ensam; den behöver flockens trygghet och mångögda skydd. Och så är det alltid trevligare att vara många i lag under höstflyttningen och övervintringen.

Utsatta skärgårdsfåglar

Under våren och en god del av sommaren häckar många gråtrutspar på Ivarshällorna, i lag med grågås, ejdrar, fiskmåsar, silvertärnor, strandskata och sädesärla. Ja, åtminstone försöker de häcka på utskäret varje år trots högst varierande resultat. Jagande minkar, och förmodligen också besökande mårdhund ibland, går hårt åt de häckande fåglarna även på Ivarshällorna. Till de närliggande landen är det bara några hundra meter och den sträckan avskräcker inte minken, inte heller mårdhunden som är en god simmare. Och så finns det ett lokalt tranpar som inte drar sig för att proviantera ägg och ungar på fågelskären i närheten av Grytskäret.

Ungefär från början av 2015 har skärgårdsfåglarna minskat successivt i Närpes skärgård, främst på grund av härjande minkar, mårdhundar, räv och mård. I dag är det vemodigt tyst på många utskär som tidigare hyst ett rikt fågelliv. Men den här sorgliga utvecklingen kan brytas. Vi kan återfå skärgårdsfåglarna genom aktiv jakt och återkommande fångst av de små rovdjuren. Det arbetet är redan på gång tack vare Forststyrelsen och ideellt arbetande fågelvänner och aktiva jägare som i många skärgårdar gör sitt bästa för att decimera de små rovdjuren, där mink och mårdhund är invasiva arter och ständigt får jagas.

Den gemensamma insatsen är värd en stor applåd så här långt och behöver understödas genom samarbete och resurstilldelning. I Österbotten är Norrskär ett talande exempel på hur positivt skärgårdsfåglarna reagerar och ökar i antal, när de små rovdjuren hålls borta och gråtrutsindivider som specialiserat sig på fångst av andfågelungar skjuts bort samt icke häckande kråkor decimeras i antal.

I OA-Natur Årgång 27 från 2025 redogör Antti Below för de talande resultaten på Norrskär. Det är ingen större vits att upprepa Belows redogörelse i denna text, men några plock bland siffrorna är i alla fall på sin plats. Fågelbeståndet på Norrskär har fördubblats med råge från år 2000 till år 2023, från 1 500 par till ca 3 250 par. De häckande ejderparen var 470 år 2023 och labbparen 12 stycken samma år. För en gammal och garvad labbentusiast med fyrtio års erfarenhet av kustlabben i österbottniska skärgårdar är de många labbparen på endast tio skärgårdsland häpnadsväckande. Där det finns många häckande labbpar finns även många andra skärgårdsfåglar. Kustlabben är en indikatorart på fågelrikedomen i en skärgård.

Nu är Norrskärs utskärgård ett specialfall, eftersom den här naggande goda skärgården är omgiven av hav så långt ögat når. Inga minkar, mårdhundar eller andra fyrfota smårovdjur kan ta sig ut till Norrskär under den isfria tiden. Och de få som tassar ut till Norrskär på vintern kan plockas bort med hjälp av hundar och hagelbös-

Figur 4. Skarvarna flyttar söderut i långa förband medan en motorbåt med pråm och grävmaskin kör norrut.

sa på våren före fåglarnas häckning. Nästan alla andra österbottniska utskärgårdar ligger nära fastlandet, eller har kontakt med fastlandet via flera skärgårdsland, och nås lätt av de små rovdjuren året om. Men exemplet Norrskär visar att det lönar sig att hålla efter de små rovdjuren – och det är ett viltvårdsarbete som aldrig tar slut. Men visst är en fågelrik skärgård värd all möda och alla offrade timmar och dagar för att decimera de små rovdjuren i skärgården, oberoende av vem som utför arbetet.

Skarvarna kommer

Jag får annat att tänka på, när böljande långa band av söderflyttande skarvar flyger in på scenen strax utanför Ivarshällorna. Skarvarnas höstflyttning är i full gång. Falang efter falang av skarvar drar förbi, tysta och svarta mot hav och himmel. Det finns knappast någon annan skärgårdsfågel som är så allmänt känd som storskarven i underartens eller mellanskarvens skepnad. Inte på grund av allmänhetens intresse för just skarven utan för att den här relativt nya skärgårdsfågeln under 2000-talet gett upphov till så mycken träta och skarpa åsiktsbyten om den fiskätande skarvens rätt eller orätt att vara en del av skärgårdens fågelfauna.

Samtidigt som skarvarna drar förbi söderut, tuffar en motorbåt med pråm och grävmaskin in i bilden med riktning norrut. En privat entreprenör som på beställning röjer undan stenar i småbåtsfarleder i skärgården och muddrar uppgrundande hamnar vid behov. Och det är ju en verksamhet som är både av godo och ondo, beroende

Figur 5. Ivarshällornas låga och isslipade klippor med utskärsholmen Märigrund i bakgrunden.

på hur arbetet utförs och vilka vatten som drabbas av muddringarna. Det är en balansgång mellan den fortgående landhöjningen och människans verkliga, eller påhittade, behov av fri framkomst i skärgården och tillräckligt vattendjup under båtkölarna i olika hamnar.

När motorbåten med sin pråm och grävmaskin kommer inom räckhåll för kameran, passerar den sista utdragna flocken av skarvar genom bilden. Det blir en mörk motljusbild som får symbolisera olika synsätt och olika behov, som vi människor har om skärgården och som det är bra att komma överens om utan att blanda samman sak och person.

Jag går en avslutande vandring på Ivarshällorna innan jag surrar i väg till skäristugan. I en glipa i den täta gräsväxtligheten blommar en bukett gulsporrar, gula och sommarglada utan en tanke på hösten som börjat. I högvattenslinjen sydost på utskäret ligger de vitnade benen av en älgkalv som drunknat på svaga isar i havsbandet

Figur 6. Det vitnade skelettet av en älgkalv som drunknat och flutit i land på stranden.

för att halvt år sedan och flutit i land på stranden, till örnars och korpars mättnad så långt kalven nu räckte.

En ensam sädesärla sitter uppflugen på den rödgula förbudsskylten om landstigningsförbud mellan den första april och den femtonde augusti under fåglarnas tid på utskäret. Ivrigt vippande på sin långa stjärt spanar sädesärlan av den närmaste omgivningen och flyger sedan ner till stranden där de vitnade benen av älgkalven ligger. Här i solgasset finns både spindlar och flugor att fånga. Någon gång under hösten når den ensamma ärlan övervintringsplatserna vid Nilens stränder, om allt går bra och ärlan överlever sin första höstflyttning.

Som avslutning på besöket på Ivarshällorna går jag via skärets enda rönn och hälsar med aktning. Vi är gamla bekanta sedan länge. Den låga och buskformade rönnen har vuxit på utskäret i drygt sextio år vid det här laget, hårt sliten av höststormar, vinterköld och betande älgar. Som landskapsträd är den här rönnen inget vidare – till skillnad från många ståtliga och vackra landskapsrönnar i skärgården – men det finns en skönhet gömd i rönnens envisa kamp mot både stormar, vinterköld och älgar. Varje vår vaknar den till liv och står sommartid lövrikt grön på sin växtplats. Och det uppskattar sädesärlan som gärna ställer till kalas på alla fjädermyggor som samlas i rönnen.